

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД «ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені К. Д. УШИНСЬКОГО»

ГУЛЬЧУК ТЕТЯНА МИХАЙЛІВНА

УДК 378:629.5.072.8+81'246.3:316.77

**ФОРМУВАННЯ ТЕКСТОТВІРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ
СУДНОВОДІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ**

13.00.02 – теорія та методика навчання
(українська мова)

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Одеса – 2019

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Державному закладі «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор
Копусь Ольга Антонівна,
Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»,
перший проректор з навчальної та науково-педагогічної роботи.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Пентилюк Марія Іванівна,
Херсонський державний університет,
професор кафедри мовознавства;

кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник
відділу навчання української мови та літератури
Попова Людмила Олександрівна,
Інститут педагогіки НАПН України.

Захист дисертації відбудеться «26» квітня 2019 року о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.053.01 Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» за адресою: 65029, м. Одеса, вул. Ніщинського, 1.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці й на сайті Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» за адресою: 65020, м. Одеса, вул. Старопорто-франківська, 36.

Автореферат розіслано «26» березня 2019 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

І. А. Княжева

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. В епоху глобалізації та розвитку міжнародної співпраці в сучасній судноплавній галузі особливого значення набуває внесення системних корективів у підготовку фахівців, спроможних продуктивно та якісно виконувати професійні обов'язки в умовах полікультурного середовища. Це зумовлює актуалізацію низки лінгводидактичних проблем, з-поміж яких підвищення ефективності мовленнєвої підготовки фахівців судноплавної галузі.

Документи національного та міжнародного рівнів, зокрема «Міжнародна конвенція з підготовки, дипломування моряків і несення ваhti», «Міжнародний кодекс з управління безпекою», «Конвенція про працю в морському суднопластві» тощо, висувають високі вимоги до майбутніх судноводіїв, що передбачає формування їхньої здатності до особистісного зростання й уміння комплексно розв'язувати життєві та фахові проблеми, розвиток критичного мислення й удосконалення вміння комунікативно доцільного застосування мовних засобів. Отже, відбувається переакцентація в мовленнєвій підготовці студентів нефілологічного профілю, зокрема занурення їх у професійний контекст, забезпечення взаємозв'язку змісту навчання й майбутньої професійної діяльності, що, безперечно, зумовить підвищення продуктивності освітнього процесу.

Аналіз джерельної бази доводить, що впродовж останніх років проблема підготовки майбутніх судноводіїв стала предметом досліджень О. Безбах, Н. Бобришевої, К. Бугакової, О. Гуренкової, О. Захарченко, М. Кулакової, О. Попової, І. Сокола, О. Фролової та ін. Окремі аспекти проблеми розвитку мовлення майбутніх фахівців нефілологічного профілю розглядали лінгводидакти З. Бакум, О. Горошкіна, С. Караман, Л. Паламар, М. Пентилюк, Л. Попова, О. Семенов, Т. Симоненко та ін. У межах дисертаційних робіт означену проблему досліджували К. Балабанова, Н. Безгодова, Г. Берегова, Д. Бубнова, Л. Головата, Ж. Горіна, О. Гриджук, І. Дроздова, К. Климова, О. Ковтун, Н. Костриця, К. Лихачова, Л. Лучкіна, Л. Любашенко, В. Михайлюк, Т. Рукас, Н. Тільняк, Н. Тоцька, І. Черних та ін.

Навчання української мови за професійним спрямуванням майбутніх фахівців нефілологічного профілю здебільшого обмежується вдосконаленням їхніх орфографічних, пунктуаційних умінь і навичок, умінь складати ділові папери. Поза увагою залишається формування текстотвірної компетентності в майбутніх фахівців, складниками якої є вміння сприймати, трансформувати, продукувати тексти різної жанрово-стильової належності. Водночас студенти (курсанти) зазнають труднощів під час конспектування, реферування науково-навчальних текстів, побудови власних письмових текстів і усних висловлень, публічних виступів. В українській лінгводидактиці донині не створено методики формування текстотвірної компетентності, зокрема в майбутніх судноводіїв у процесі навчання української мови, недостатньо зреалізовано можливості особистісно зорієнтованого, діяльнісного й компетентнісного підходів, що відповідають концептуальним положенням сучасних освітніх

перетворень в Україні. Отже, констатуємо наявність невідповідностей і суперечностей між:

- зростанням вимог до якості професійно-комунікативної діяльності майбутніх судноводіїв та несформованістю в них текстотвірної компетентності, що забезпечує формування вмінь ефективної комунікації;

- значущістю мовленнєвої підготовки в професійній діяльності судноводіїв та відсутністю методики формування текстотвірної компетентності майбутніх судноводіїв у процесі навчання української мови;

- зміною наукової парадигми дослідження мови як суспільного явища, ефективного засобу комунікації, наявними інноваційними тенденціями розвитку лінгводидактики та необхідністю оновлення змістового наповнення навчально-методичного забезпечення навчання української мови.

Проблема мовленнєвого розвитку майбутніх судноводіїв не була предметом спеціального дослідження, що спонукало необхідність розроблення методики формування текстотвірної компетентності майбутніх судноводіїв і зумовило вибір теми дисертації **«Формування текстотвірної компетентності майбутніх судноводіїв у процесі навчання української мови»**.

Зв'язок із науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконано відповідно до наукової теми кафедри української філології і методики навчання фахових дисциплін «Українська лінгвокультура і мовна особистість; концептуальний, соціокультурний, функціонально-прагматичний, лінгвометодичний виміри» (№ 0111U009912), що входить до тематичного плану науково-дослідних робіт Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського». Тему дисертації затверджено на засіданні вченої ради Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» (протокол від 30.12.2014 року № 5).

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати, розробити й експериментально перевірити ефективність методики формування текстотвірної компетентності майбутніх судноводіїв у процесі навчання української мови.

Відповідно до мети визначено **завдання** дослідження:

1. Обґрунтувати теоретичні (методологічні, психолінгвістичні та лінгводидактичні) засади дослідження.

2. З'ясувати сутність і структуру феномену «текстотвірна компетентність майбутніх судноводіїв у процесі навчання української мови»; уточнити поняття «текст», «текстотворення», «текстотвірна діяльність».

3. Визначити критерії, показники та рівні сформованості текстотвірної компетентності майбутніх судноводіїв.

4. Розробити й експериментально перевірити методику формування текстотвірної компетентності майбутніх судноводіїв у процесі навчання української мови.

Об'єкт дослідження – навчання української мови майбутніх судноводіїв у процесі фахової підготовки.

Предмет дослідження – зміст та експериментальна методика формування текстотвірної компетентності майбутніх судноводіїв у процесі навчання української мови.

Теоретико-методологічні засади дослідження становлять: філософські положення про єдність свідомості й діяльності; учення про природу мови як засобу спілкування, взаємозв'язок мовленнєвої та розумової діяльності людини; співвідношення мови й мовлення; основні положення теорії тексту, когнітивної та комунікативної лінгвістики, психолінгвістики, психології про природу мовленнєвої діяльності; праці вчених з проблем текстотвірної діяльності – лінгвістів (Ф. Бацевич, І. Білодід, С. Єрмоленко, А. Загнітко, І. Кочан, В. Мельничайко, А. Нікітіна, Л. Струганець та ін.), лінгводидактів (З. Бакум, О. Біляєв, І. Дроздова, С. Караман, М. Пентилюк та ін.), психологів і психолінгвістів (Б. Ананьєв, І. Горелов, М. Жинкін, І. Зимня, Г. Костюк, О. Леонтєв, С. Максименко, К. Седов, І. Синиця та ін.); формування професійного мовлення студентів (Н. Безгодова, Г. Бондаренко, В. Борисенко, Н. Босак, О. Ковтун, Ж. Горіна, К. Климова, М. Криськів, Н. Тільняк та ін.); наукові висновки про психічний і психологічний розвиток студентів (Б. Ананьєв, В. Глухов, І. Зимня, І. Кон, С. Рубінштейн та ін.); сучасної лінгводидактики з проблеми розвитку текстотвірної компетентності учнів і студентів (А. Богуш, О. Божко, Н. Голуб, О. Горошкіна, Н. Грона, О. Караман, С. Караман, К. Климова, О. Ковтун, О. Копусь, О. Кучерява, О. Любашенко, Л. Мамчур, Л. Мацько, Л. Овсієнко, М. Пентилюк, Н. Перхайло, Т. Симоненко та ін.).

Для реалізації завдань дослідження, забезпечення вірогідності його результатів використано такі **методи: теоретичні** – аналіз психологічної, педагогічної, методичної літератури для визначення поняття «текстотвірна компетентність майбутніх судноводіїв», його змістових характеристик, з'ясування психологічних, лінгводидактичних засад формування текстотвірної компетентності майбутніх судноводіїв; узагальнення наукових положень із проблеми дослідження для створення експериментальної методики формування текстотвірної компетентності майбутніх судноводіїв; **емпіричні** – анкетування курсантів для з'ясування доцільності розроблення експериментальної методики; методи оцінювання, прогнозування результатів експериментального навчання, педагогічний експеримент для апробування й перевіряння ефективності розробленої методики формування текстотвірної компетентності майбутніх судноводіїв; **статистичні**: якісне і кількісне оброблення результатів педагогічного експерименту для опрацювання отриманих результатів, їх порівняльного аналізу, визначення рівнів сформованості текстотвірної компетентності майбутніх судноводіїв та перевірки ефективності розробленої методики.

Експериментальною базою дослідження виступили Морехідний коледж технічного флоту Національного університету «Одеська морська академія», ДВНЗ «Одеське морехідне училище рибної промисловості імені Олексія Соляника», Херсонська державна морська академія, Морехідне училище

імені О. І. Маринеска Національного університету «Одеська морська академія». В експерименті було задіяно 421 курсанта.

Наукова новизна дослідження: *уперше обґрунтовано* методологічні (компетентнісний, особистісно-діяльнісний, текстоцентричний контексти), психолінгвістичні та лінгводидактичні засади формування текстотвірної компетентності майбутніх судноводіїв у процесі навчання української мови; з'ясовано сутність і структуру феномену «текстотвірна компетентність майбутніх судноводіїв у процесі навчання української мови»; *визначено* критерії (мотиваційний, когнітивний, діяльнісний, креативний, рефлексійний) з відповідними показниками; уточнено поняття «текст», «текстотворення», «текстотвірна діяльність»; *подальшого розвитку набула* методика навчання української мови майбутніх судноводіїв.

Практичне значення дослідження. Розроблено діагностувальну та експериментальну методики формування текстотвірної компетентності майбутніх судноводіїв у процесі навчання української мови, систему вправ на текстовій основі. Запропонована методика формування текстотвірної компетентності може бути використана в навчанні студентів української мови на нефілологічних факультетах закладів вищої освіти. Сформульовані в роботі положення, висновки й методичні рекомендації прислужаться для вдосконалення змісту програм з української мови за професійним спрямуванням у закладах освіти, у процесі підготовки підручників, методичних посібників, у практичній діяльності викладачів.

Результати дослідження впроваджено в освітній процес Морехідного коледжу технічного флоту Національного університету «Одеська морська академія» (акт про впровадження від 29.12.2017 р. № 01/430), Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» (акт про впровадження від 26.02.2018 р. № 434/01), Морехідного училища імені О. І. Маринеска Національного університету «Одеська морська академія» (акт про впровадження від 28.12.2017 р. № 537), Дунайського інституту Національного університету «Одеська морська академія» (акт про впровадження б/н від 19.09.2018 р.), Херсонської державної морської академії (довідка про впровадження від 26.09.2018 р. № 01-31/1870), ДВНЗ «Одеське морехідне училище рибної промисловості імені Олексія Соляника» (акт про впровадження від 17.09.2018 р. № 14/421).

Вірогідність результатів дослідження забезпечено методологічною та лінгводидактичною обґрунтованістю вихідних теоретичних положень в окресленні провідних аспектів порушеної проблеми; застосуванням методів, адекватних предметові, меті й завданням дослідження; апробацією розробленої методики в закладах вищої освіти України; якісним і кількісним аналізом результатів експериментальної роботи.

Апробація та впровадження результатів дослідження. Основні положення, висновки і результати дослідження викладено на міжнародних: «Теоретична і дидактична філологія: надбання, проблеми, перспективи розвитку» (м. Переяслав-Хмельницький, 2014, 2016), «Теоретична і дидактична філологія:

надбання, проблеми, перспективи розвитку» (м. Переяслав-Хмельницький, 2016), «Українська мова серед інших слов'янських: етнологічні та граматичні параметри» (м. Кривий Ріг, 2017); *всеукраїнських*: «Розвиток національно-мовної особистості в умовах неперервної освіти: надбання, реалії, перспективи» (м. Умань, 2014), «Лінгвістика наукового тексту: теорія і практика» (м. Херсон, 2016), «Актуальні проблеми лінгводидактики: реалії та перспективи» (м. Херсон, 2016), «Лінгвістичний і лінгводидактичний дискурсний простір: здобутки і перспективи» (м. Київ, 2017), «Педагогічна наука і освіта: студентський вимір» (м. Одеса, 2018), науково-практичних конференціях.

Публікації. За результатами дослідження опубліковано 7 одноосібних наукових праць, із них 3 – у наукових фахових виданнях України (1 з яких в електронному науковому фаховому виданні), 3 – у зарубіжних наукових періодичних виданнях, 1 – апробаційного характеру.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (352 найменування, з них 6 – іноземною мовою), 11 додатків на 55 сторінках. У тексті вміщено 16 таблиць, 3 рисунки, що обіймають 1 сторінку основного тексту. Загальний обсяг дисертації складає 302 сторінки, з яких основний текст – 195 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність проблеми дослідження, визначено його мету, завдання, об'єкт, предмет; розкрито наукову новизну й практичне значення, методи дослідження; подано відомості про апробацію та впровадження одержаних результатів, загальну кількість публікацій, структуру й обсяг дисертації.

У першому розділі – **«Теоретичні засади формування текстотвірної компетентності майбутніх судноводіїв у процесі навчання української мови»** – описано змістові характеристики поняття «текстотвірна компетентність» у лінгводидактичній парадигмі, визначено психолінгвістичні та лінгводидактичні засади формування текстотвірної компетентності майбутніх судноводіїв у процесі навчання української мови.

Аналіз і синтез спеціальних джерел засвідчив, що впровадження компетентнісного підходу в освітній процес зумовило переакцентацію його мети, завдань, а відповідно, і змісту: з накопичування визначених стандартами, розробленими програмами для закладів загальної середньої та вищої освіти знань, умінь і навичок з української мови до формування й розвитку в особистості здатності використовувати їх практично, застосовувати індивідуальні комунікативні стратегії та досвід успішної мовленнєвої ситуації в модельованій професійній діяльності й соціальній практиці. На основі вивчення наукових позицій дослідників (З. Бакум, Н. Бібік, А. Богуш, Н. Голуб, О. Горошкіна, І. Дроздова, О. Ісаєва, С. Караман, О. Ковтун, О. Копусь, Л. Мамчур, А. Нікітіна, М. Пентилюк, Л. Попова, Н. Перхайло, О. Семенов та ін.) з'ясовано, що він зорієнтований на формування готовності випускників закладів вищої освіти до подальшої успішної діяльності.

Узагальнення теоретичних напрацювань з означеної проблеми дало змогу встановити, що всебічного дослідження потребує проблема формування текстотвірної компетентності курсантів морехідних коледжів, оскільки вміння сприймати, інтерпретувати, трансформувати, створювати тексти є запорукою їхньої успішної професійної комунікації, що забезпечує злагоджену діяльність екіпажу судна загалом, особливо в екстремальних ситуаціях.

З'ясовано, що різноманітність підходів до тлумачення досліджуваного поняття зумовлена багатьма причинами, водночас сформульовані вченими визначення об'єднує те, що вони пов'язують текстотвірну компетентність зі здатністю особистості продукувати тексти відповідно до умов життєвої, освітньої або професійної ситуацій. Аналіз структури текстотвірної компетентності підтвердив відмінність у визначенні структурних компонентів, проте переконав, що його пов'язують здебільшого з комунікативною компетентністю, що є складником професійної компетентності майбутнього фахівця.

Вивчення спеціальної літератури засвідчило, що лінгвісти (Н. Арутюнова, Ш. Баллі, Н. Баландіна, Ф. Бацевич, Д. Баранник, М. Бахтін, А. Вежбицька, І. Гальперін, Т. ван Дейк, Т. Єщенко, А. Загнітко, І. Ковалик, І. Кочан, Г. Онуфрієнко, О. Селіванова, І. Штерн та ін.) текст визначають неоднозначно: як писемний або усний мовленнєвий масив, що становить лінійну послідовність висловлень; продукт мовлення; максимальну одиницю мови найвищого рівня мовної системи тощо. У роботі під текстом розуміємо середній елемент схеми комунікації, яку можна уявити у вигляді триелементної структури: автор (адресант) → текст → читач (адресат) (за А. Загнітком). Текстотворення схарактеризовано як процес, що передбачає послідовні дії суб'єкта, спрямовані на створення тексту. Текстотвірну діяльність потлумачено як динамічну й умотивовану систему дій мовця, що скеровані на продукування текстів на основі сформованих текстотвірних умінь та навичок і реалізуються відповідно до ситуації спілкування та з урахуванням набутого ним життєвого й комунікативного досвіду.

Синтез теоретичних напрацювань з означеної проблеми засвідчив, що текстотвірна компетентність є провідним індикатором сформованості професійної компетентності особистості й корелюється з вимогами професіограми до представників певного фаху. У роботі *текстотвірна компетентність майбутніх судноводіїв* потлумачено як інтегровану здатність особистості, що є результатом здобування знань про текст в аспекті професійної комунікації, оволодіння вміннями й навичками текстосприймання й текстотворення, набуття досвіду міжособистісного й міжкультурного спілкування. Сформованість текстотвірної компетентності уможливорює позитивне ставлення до реалізації текстотвірної діяльності, критичне оцінювання її результату. Ефективність сформованості текстотвірної компетентності майбутніх судноводіїв залежить від опанування ними текстологічних знань та оволодіння вміннями й навичками сприймати і продукувати тексти, зокрема сприймати висловлення, розуміти й інтерпретувати його для прогнозування подальшої текстотвірної діяльності,

оцінювати його з погляду змісту, форми та інформаційної вагомості, створювати власний текст, ураховуючи особливості адресата, умови спілкування, своєрідність міжкультурного спілкування, застосовуючи мовленнєві тактики, удосконалювати й редагувати його, оцінювати успішність власної текстотвірної діяльності та діяльності інших учасників спілкування з дотриманням норм мовленнєвого етикету.

З'ясовано, що організація процесу формування текстотвірної компетентності курсантів потребує врахування психолінгвістичних особливостей сприймання та створення тексту.

У розділі обґрунтовано, що під час формування текстотвірної компетентності студентів викладачеві доцільно орієнтуватися на динамічну структуру створення тексту, що складена на основі узагальнення поглядів психолінгвістів та лінгводидактів і містить такі етапи: мотиваційно-прогностичний, внутрішнього програмування, реалізації схеми висловлення в зовнішньому мовленні та контрольньо-рефлексійний. Упродовж мотиваційно-прогностичного етапу відбувається усвідомлення мовцем потреби висловитися, мотивація текстотвірної діяльності, визначення мети, формулювання основної теми й думки висловлення відповідно до ситуації спілкування, моделювання змісту тексту, тобто складання схеми висловлення. Другий етап – внутрішнє програмування – реалізується у внутрішньому мовленні, під яким розуміють особливий вид мовленнєвої діяльності; фазу планування в практичній і теоретичній діяльності. Для внутрішнього мовлення, з одного боку, властива фрагментарність, обірваність, з іншого – відсутні непорозуміння під час сприйняття ситуації. Третій етап – реалізація схеми висловлення в зовнішньому мовленні – передбачає перехід внутрішнього мовлення в зовнішнє, тобто здійснюється звукове або графічне оформлення висловлення, «перетворення предикативного й ідіоматичного мовлення в мовлення синтаксично розчленоване і зрозуміле для інших» (Л. Виготський). Контрольно-рефлексійний етап полягав у з'ясуванні рівнів сприймання й засвоєння інформації адресатом або аудиторією.

Методика формування текстотвірної компетентності майбутніх судноводіїв у процесі навчання української мови була зреалізована з урахуванням визначених підходів, зокрема: діяльнісного, компетентнісного, особистісно зорієнтованого. Пріоритетність використання означених підходів розкрито в численних наукових студіях українських лінгводидактів (А. Богущ, О. Голуб, О. Горошкіна, І. Дроздова, С. Караман, К. Климова, О. Ковтун, О. Копусь, Н. Луцан, Л. Мамчур, С. Омельчук, М. Пентилюк, І. Хом'як та ін.) і педагогів (Н. Бібік, І. Богданова, Е. Карпова, Н. Кічук та ін.), зокрема й під час формування комунікативних умінь і навичок учнів та студентів. Водночас наголошено на пріоритетності компетентнісного підходу, сутність якого полягає в тому, що оновлений зміст освіти є підґрунтям формування компетентностей (або комплексу компетентностей) особистості, а процес засвоєння відібраного змісту має діяльнісний характер.

Формування текстотвірної компетентності майбутніх судноводіїв у процесі навчання української мови відбувається з урахуванням загальнодидактичних, лінгводидактичних і власне методичних (специфічних) принципів навчання, що впливають із соціальної значущості та соціально-психологічних функцій мови (Т. Донченко); діють не ізольовано один від одного, а в тісному взаємозв'язку, сприяють оволодінню вміннями змістовно, правильно, чітко, жваво й образно виражати в усній і писемній формах свої і чужі думки (М. Пентилюк), відбивають вагомі положення професійної мовної освіти в закладах вищої освіти України.

З-поміж загальнодидактичних пріоритетними для формування текстотвірної компетентності було обрано такі принципи навчання: науковості, наочності, наступності, перспективності, зв'язку теорії з практикою, модульності, орієнтації на майбутню професію. Вивчення наукових студій (Н. Безгодова, Ж. Горіна, О. Гриджук, І. Дроздова, В. Загороднова, К. Климова, І. Кучеренко, О. Кучерук та ін.) дало змогу обрати такі лінгводидактичні принципи, що забезпечили ефективність формування текстотвірної компетентності курсантів: комунікативної спрямованості, ситуативності, доміантної ролі вправ, взаємопов'язаного розвитку різних видів мовленнєвої діяльності, навчання української мови на ґрунті знань про психологічні закономірності функціонування мови в комунікативному просторі, крос-культурного діалогізму.

Узагальнення наукових підходів до обґрунтування лінгводидактичних засад формування текстотвірної компетентності дозволило виокремити низку ефективних форм навчання (лекція, практичне заняття, семінарське заняття, самостійна робота тощо). Раціональними для формування текстотвірної компетентності майбутніх судноводіїв у процесі навчання української мови визначено такі методи навчання мови: усний виклад викладачем матеріалу (пояснювально-ілюстративний); бесіда (евристичний); спостереження над мовою (проблемний виклад); робота з підручником (репродуктивний); метод вправ (частково-пошуковий); дослідницький (формувальний). Основним засобом формування текстотвірної компетентності майбутніх судноводіїв у процесі навчання української мови визначено текст, що стимулює збагачення когнітивного досвіду курсантів, програмує на читання, аудіювання, аналіз мовцями кращих мовленнєвих взірців, сприяє засвоєнню соціокультурної інформації.

У другому розділі – **«Організаційно-методичні засади формування текстотвірної компетентності майбутніх судноводіїв у процесі навчання української мови»** – проаналізовано змістовий компонент навчально-методичного забезпечення процесу формування текстотвірної компетентності майбутніх судноводіїв у процесі навчання української мови, визначено стан сформованості текстотвірної компетентності майбутніх судноводіїв.

Аналіз чинних програм, підручників і посібників з української мови в аспекті обраної проблеми засвідчив, що програми з навчальної дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)» фіксують мету, завдання

курсу, основні поняття, окреслюють уміння та навички, яких мають набути здобувачі освіти в процесі вивчення курсу. Водночас у процесі аналізу було виявлено недостатній рівень розробленості обраної для дослідження проблеми, а також невикористані ресурси для підвищення ефективності формування текстотвірної компетентності майбутніх судноводіїв у процесі навчання української мови.

Аналіз методичного забезпечення навчання української мови майбутніх судноводіїв дав змогу дійти таких висновків: необхідні спеціальні навчальні видання, які б допомогли курсантам не лише оволодіти нормами сучасної української літературної мови, правилами складання різних документів, а й сприяли б формуванню їхньої текстотвірної компетентності, що забезпечує мобільне складання текстів різної жанрово-стильової належності; на вивчення навчальної дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)» відведено недостатню кількість годин, що позначається на фундаментальності мовленнєвої підготовки майбутніх судноводіїв, у зв'язку із чим виникла потреба в інтенсифікації навчального матеріалу, зважаючи на його великий обсяг, що зазнає постійних змін.

На констатувальному етапі експерименту було з'ясовано ставлення курсантів до проблеми формування текстотвірної компетентності, визначено наявні рівні засвоєння знань про текст як форму комунікації та мовну одиницю, сформованість умінь і навичок, що забезпечують текстотвірну діяльність, виявлено типові помилки, яких припускаються курсанти, для їх усунення.

Методами дослідження обрано анкетування, бесіду, спостереження за усним мовленням курсантів, аналіз їхніх письмових робіт. Для об'єктивного оцінювання результативності експериментального навчання було розроблено критерії сформованості текстотвірної компетентності майбутніх судноводіїв, що корелювалися зі складниками означеної компетентності й відображали динаміку її сформованості.

Оскільки формування текстотвірної компетентності майбутніх судноводіїв передбачає не лише здобування знань, формування й удосконалення вмінь і навичок, а й прийняття певної системи цінностей, крізь призму яких формується життєва позиція, світогляд, національна свідомість, відбувається розвиток емоційного інтелекту, а також набуття комунікативного й текстотвірного досвіду, то предметом діагностування, стали як зовнішні текстотвірні продукти курсантів, так і їхні внутрішні характеристики, що й зумовило виокремлення відповідних критеріїв з показниками. *Мотиваційний* (мотивація до текстотвірної діяльності; усвідомлене ставлення до важливості володіння українською мовою, дотримання норм мовленнєвого етикету; бажання вдосконалювати власну текстотвірну діяльність; мовна стійкість, здатність берегти й розвивати мовні традиції); *когнітивний* (знання одиниць тексту (абзаців, складних синтаксичних цілих), смислових категорій тексту (цілісність, завершеність, інформативність, членованість тощо); знання функційних типів, стилів і жанрів мовлення, особливостей побудови текстів різної жанрово-стильової належності; знання видів і засобів мовних зв'язків у

тексті; уміння використовувати текстологічні знання під час текстотворення); *діяльнісний* (уміння визначати стиль і тип мовлення тексту, його тему й основну думку, аналізувати композицію тексту, способи зв'язку в ньому, використовувати засоби зв'язку речень у тексті, складати план, трансформувати тексти; аналізувати мовні засоби тексту: фонетико-орфоепічні, лексичні, морфемно-словотвірні, граматичні; уміння ініціювати комунікативну взаємодію, ефективно отримувати й передавати інформацію; уміння створювати монологічні й діалогічні висловлення в конкретній ситуації (усно й письмово), дотримуючись нормативності мовлення, реалізувати комунікативне завдання); *креативний* (уміння аргументовано й переконливо, логічно й послідовно формулювати думку; сформовані стилістичні й риторичні вміння, схильність до мовотворчості, застосування елементів мовної гри в текстотвірній діяльності; багатство словникового запасу; уміння здійснювати адекватний добір мовно-виражальних засобів), *рефлексійний* (уміння аналізувати результати текстотвірної діяльності; уміння коригувати тексти відповідно до поставлених цілей.).

Рівні сформованості текстотвірної компетентності (високий, достатній, задовільний, елементарний) визначено, ґрунтуючись на положеннях Загальноєвропейських рекомендацій (ЗЄР), чинних нормативних документів з галузі освіти.

Високий рівень сформованості текстотвірної компетентності властивий курсантам, які виявляють бажання навчитися створювати тексти різної жанрово-стильової належності, швидко читати, трансформувати тексти, згортати інформацію, готові для цього наполегливо працювати; правильно розуміють та глибоко усвідомлюють сприйнятий текст, чітко визначають його тему та головну думку; розуміють текст як завершений мовленнєвий твір; виявляють обізнаність з певної теми та підпорядкування висловлення темі й меті; викладають основні положення тексту в чіткій послідовності з виділенням абзаців і використанням засобів зв'язку між ними; надають тексту відповідного стилістичного забарвлення та вибирають потрібний тип мовлення; вдало добирають мовні засоби і дотримуються норм літературної мови, мовленнєвого етикету (в усному мовленні); комунікативно доцільно використовують мовні одиниці всіх рівнів і грамотно оформлюють писемне мовлення; критично аналізують результати своєї текстотвірної діяльності, бачать шляхи вдосконалення власних результатів.

Достатній рівень притаманний курсантам, які виявляють бажання вдосконалювати текстотвірну компетентність, готовність виконувати всі завдання до практичних занять, водночас неготовність додатково працювати; правильно, з незначними помилками, розуміють текст як завершений мовленнєвий твір, неточно визначають тему й головну думку сприйнятого тексту; припускаються окремих помилок у тлумаченні слів і виразів, ужитих у тексті; неточно встановлюють смислові зв'язки між мовними одиницями тексту; орієнтуються в темі висловлення, підпорядкування висловлення темі й меті; мають незначні помилки в побудові тексту за планом; доцільно добирають

мовні засоби у висловленні, але можуть недоречно використати слова і вирази, у мовленні наявні росіянізми; незначні помилки в уживанні слів української літературної мови, неточності у використанні мовних одиниць усіх рівнів і в граматичному оформленні писемного тексту; виявляють уміння аналізувати результати своєї роботи, розуміння необхідності працювати для покращання результативності, однак мають складнощі в пошуку шляхів формування текстотвірної компетентності.

Задовільний рівень властивий курсантам, які виявляють розуміння необхідності працювати для покращання результативності, однак у них наявна несформованість умінь віднаходити шляхи вдосконалення текстотвірної компетентності; сприймають текст з незначними помилками, неправильно визначають тему й головну думку; частково правильно тлумачать прочитані слова і вирази, установлюють смислові зв'язки між мовними одиницями тексту; неточно визначають та осмислюють тему й основну думку майбутнього висловлення, припускаються смислових розривів у викладі змісту, відсутність засобів зв'язку між частинами тексту; невдало надають стилістичного забарвлення створюваному висловленню, невміло користуються граматичними синонімами, неправильно вживають слова з переносним значенням і фразеологізми; порушують норми літературної мови у використанні мовних одиниць усіх рівнів і в граматиці тексту; нечітко визначають та аналізують результати своєї текстотвірної діяльності, не вміють шукати шляхи її вдосконалення.

Елементарний рівень властивий курсантам, які виявляють небажання складати тексти й віднаходити можливості для вдосконалення текстотвірних умінь; неправильно, епізодично розуміють сприйняте мовлення, не мають умінь і навичок визначати тему й головну думку вторинного тексту; неправильно тлумачать слова і неправильно встановлюють смислові зв'язки між одиницями тексту; не виявляють умінь і навичок визначати й осмислювати тему та основну думку створюваного тексту; їм притаманні безсистемний виклад, наявність смислових розривів у викладі змісту; порушення стильової єдності тексту, невміння добирати потрібні мовні засоби для оформлення висловлення; неправильне використання мовних одиниць усіх рівнів і неграмотне оформлення писемного мовлення; несформованість умінь аналізувати результати своєї текстотвірної діяльності та вдосконалювати їх.

У третьому розділі – **«Експериментальне навчання за розробленою методикою»** – з'ясовано зміст, мету, завдання експериментального навчання; розроблено його програму; описано й проаналізовано перебіг і результати формування та контрольних етапів педагогічного експерименту; доведено ефективність розробленої методики формування текстотвірної компетентності майбутніх судоводіїв у процесі навчання української мови.

В основу розроблення програми експериментального навчання було покладено припущення, що робота над формуванням текстотвірної компетентності майбутніх судоводіїв буде результативною за умов: пріоритетності текстоцентричного підходу, з урахуванням принципів міжпредметної інтеграції, комунікативної мобільності, текстовідповідності,

орієнтації на майбутню професію здобувача освіти тощо. Текстотвірна діяльність майбутніх судноводіїв охоплює такі її складники: *дотекстовий* – моделювання тексту відповідно до типу, стилю й жанру з урахуванням ситуації спілкування; *власне текстовий* – продукування тексту; *рефлексійний* – переосмислення власних поглядів, думок, позицій або тверджень, висловлених у тексті відповідно до реакції слухачів або самооцінювання; формування особистісного ставлення до тексту. Набуття курсантами досвіду текстотвірної діяльності стало можливим завдяки використанню інформаційно-комунікаційних технологій навчання, інтерактивних методів й методу проектів, що уможливають оптимізацію освітнього процесу.

Експериментальну методику формування текстотвірної компетентності майбутніх судноводіїв було впроваджено в три етапи, для кожного з яких визначено мету, завдання, прогнозований результат, відібрано засоби, форми і методи навчання.

Метою першого – пропедевтичного – етапу було актуалізувати текстологічні знання для подальшого накопичення знань про текст в аспекті професійної комунікації; удосконалити вміння створювати вторинний текст. Цей етап зреалізовано під час першого змістового модуля навчального курсу «Українська мова (за професійним спрямуванням)»; удосконалення вмінь продукувати вторинні тексти супровідно відбувалося під час опанування курсантами «Історії України», «Філософії» тощо відповідно до навчальних планів. *Завдання* означеного етапу передбачали поглиблення текстологічних знань курсантів, ознайомлення їх з особливостями етапів текстотвірної діяльності, формування вмінь виявляти особливості побудови текстів під час сприймання, розуміння, інтерпретації; застосовувати мовні засоби відповідно до комунікативної мети під час складання вторинного тексту й текстів-мініатюр з професійної тематики; набуття курсантами досвіду текстотвірної діяльності на рівні складання вторинних текстів.

Основними формами організації навчання стали практичні заняття, самостійна робота й індивідуальні консультації. Найбільші можливості для формування текстотвірної компетентності курсантів мали практичні заняття. Перевага надавалася аналізу тексту за мовним, композиційним, тематично-змістовим рівнями, стилістичному експериментові, складанню творів-мініатюр («Будова судна», «Морська картографія», «Сучасні досягнення в мореплаванні», «Ергономічні новинки на судні» та ін.), есе («Традиції мореплавання», «Відомі мореплавці»), моделюванню діалогів на професійну тематику.

Мета другого – поглиблювально-професійного – етапу полягала в забезпеченні практичного застосування набутих курсантами текстологічних знань під час текстотвірної діяльності, зміцненні мотивації курсантів до її реалізації; удосконаленні вміння створювати усний або письмовий текст відповідно до ситуації спілкування, оцінювати власне висловлення щодо жанрової адекватності й стилістичної коректності. *Основними завданнями* цього етапу було визначено такі: застосовувати текстологічні знання під час підготовки висловлень з предметів гуманітарної, соціально-економічної,

професійної та практичної підготовки; розвивати *вміння* курсантів сприймати й осмислювати інформацію з тексту, зіставляти та узагальнювати її, аналізувати й оцінювати щодо комунікативної та професійної значущості; свідомо обирати оптимальні для реалізації задуму комунікативні стратегії та потрібний комунікативний код, що забезпечить адекватне сприймання й відповідне передавання інформації; урахувувати позалінгвальні чинники і відбирати відповідні мовні засоби для оформлення висловлення; діалогізувати, дотримуючись етичних норм; знаходити й виправляти недоліки та помилки в змісті, побудові й мовному оформленні власних висловлень; оцінювати власний текст з погляду його змісту, форми, задуму і мовного оформлення; адекватно використовувати невербальні засоби спілкування; усвідомлювати текстотворення як умотивовану й професійно зумовлену діяльність; забезпечити набуття *досвіду* текстотвірної діяльності на рівні складання вторинних і первинних текстів тощо.

Крім *форм навчання* (практичне заняття, самостійна робота та індивідуальні консультації), використаних на першому етапі, було проведено *інтегровані заняття*, супровідна мета яких полягала в розвитку вмінь і навичок курсантів сприймати та інтерпретувати навчально-наукові тексти й складати висловлення в аспекті професійної комунікації (підготовка повідомлень з фахових питань, складання рефератів, презентацій для ілюстрації виступів, участь у фахових дискусіях і диспутах тощо). З-поміж питань, які було обговорено на *індивідуальних консультаціях*, найбільш актуальними для курсантів виявилися такі: взаємозв'язок між етапами текстотвірної діяльності й успішністю її реалізації, підготовка телекомунікаційного проекту «Форум (або блог) для судноводіїв-початківців», мовні та загальні особливості окремих жанрів наукового й офіційно-ділового стилю, синоніміка етикетних формул, особливості міжкультурної комунікації тощо. Тематика консультацій варіювалася відповідно до потреб майбутніх судноводіїв.

Під час *практичних занять* з української мови за професійним спрямуванням курсанти складали міркування-пояснення, міркування-доведення, міркування-спростування, засвоювали особливості професійно важливих жанрів мовлення, брали участь у діалозі. У процесі цього етапу було використано різні види навчальних ситуацій: комунікативні, проблемно-оцінні, дискусійні, професійно зорієнтовані («Адекватна реакція на нетипові ситуації під час несення вахти з дотриманням заходів безпеки», «Дії у надзвичайних ситуаціях», «Передавання та прийом інформації» тощо). Застосовано інтерактивні методи навчання: «Коло ідей», «Мікрофон», «Незакінчені речення», мозковий штурм та ін.

Мета третього етапу – узагальнювального – поглиблення й корекція засвоєних курсантами знань, умінь і навичок реалізовувати текстотвірну діяльність під час квазіпрофесійної. *Завданнями* цього етапу стали: поглиблення й систематизація знань курсантів про етапи текстотвірної діяльності, текстотвірну функцію мовних одиниць, розвиток стійких текстотвірних *умінь і навичок* майбутніх судноводіїв прогнозувати зміст

висловлення за темою або ключовими термінами, моделювати мовленнєві та професійні ситуації, сприймати, розуміти, осмислювати й усвідомлювати професійно вагому інформацію, інтегрувати її та використовувати у власному висловленні, обирати мовні засоби, адекватні темі й основній думці, брати участь у діалозі з професійних тем, дискусії або полеміці, обстоювати власну думку, використовуючи різноманітні мовленнєві тактики, аналізувати мовленнєві ситуації на предмет допущення в них комунікативних невдач, оцінювати складене самостійно висловлення або сприйняте слухом чи зорово щодо змісту, форми, доцільного вживання мовних засобів, реалізації авторського задуму; розвиток *здатності* курсантів оцінювати результати власної текстотвірної діяльності, набуття майбутніми судноводіями *досвіду* створення власного монологічного або діалогічного тексту.

Під час *практичних занять* увагу курсантів було зосереджено на аналізі складених ними текстів: дослідити тематично-змістовий рівень тексту (тема, основна думка, мікротеми, ключові слова й словосполучення), проаналізувати композиційно-стильові особливості (тип мовлення, стиль, жанр мовлення, структура), з'ясувати текстотвірні функції мовних одиниць, схарактеризувати текст за його основними ознаками (цілісність, зв'язність, членованість, лінійність, інформаційність, завершеність), визначити доцільність використання невербальних засобів в усному мовленні, правильність вибору мовленнєвої тактики, з'ясувати причини комунікативних невдач (якщо такі трапилися) і усунути їх тощо.

На третьому етапі курсанти виконували комбіновані і творчі вправи, що передбачали прогнозування змісту висловлення за темою або ключовими термінами, моделювання мовленнєвих та професійних ситуацій, сприймання, розуміння, осмислення й усвідомлення професійно значущої інформації, інтегрування її та використання у власному висловленні, вибір мовних засобів, адекватних темі й основній думці, створення монологічних («Чи кожен може бути лоцманом?», «Моя корабельна команда», «Сім футів під кілем» та ін.) і діалогічних (капітан-судноводій, судноводій-штурман) текстів. Окрему увагу на заняттях звертали на аналіз мовленнєвих ситуацій щодо допущення в них комунікативних невдач. Для цього були використані ситуації, наведені в посібниках з комунікативної лінгвістики, власні спостереження курсантів, а також приклади з художньої літератури (М. Кононенко, Дж. Лондон, Л. Тендьюк, М. Яненко та ін.).

Наскрізним для всіх етапів стало *завдання для самостійної роботи* – укладання мовного портфолію, що складалося з таких компонентів: «Навчаючись – пізнаю професію» (професійно зорієнтовані тексти, зразки складених курсантами довідково-інформаційних документів, підготовлені здобувачами освіти вторинні тексти (анотації, реферати, конспекти, тематичні виписки тощо), розроблені презентації); «Творча лабораторія» (складені курсантами висловлення, оригінальні тексти різної жанрово-стильової належності, аудіо- й відеозаписи виступів тощо); «Словники» (словник етикетних формул, словник мовних засобів безконфліктного діалогу, словник

фахової лексики, словник «Антисуржик» тощо); «Мої досягнення й поразки» (змодельована траєкторія мовленнєвого розвитку, рефлексійні есе тощо); «Відгуки й рекомендації».

За результатами формувального етапу експерименту виявлено позитивну динаміку змін у рівнях сформованості текстотвірної компетентності у процесі навчання української мови майбутніх судноводіїв експериментальної групи (далі – ЕГ) порівняно з контрольною групою (далі – КГ) (див. табл.).

Таблиця

**Порівняльні результати рівнів сформованості
текстотвірної компетентності майбутніх судноводіїв
на констатувальному і контрольному етапах експерименту**

Групи	Етапи експерименту	Рівні							
		високий		достатній		задовільний		елементарний	
		абс.	%	абс.	%	абс.	%	абс.	%
ЕГ	Констатувальний	11	5,3	29	13,9	83	39,7	86	41,1
ЕГ	Контрольний	32	15,3	104	49,8	58	27,8	15	7,1
КГ	Констатувальний	10	4,7	31	14,6	84	39,6	87	41,1
КГ	Контрольний	13	6,1	40	18,9	88	41,5	71	33,5

Як бачимо з таблиці, під час контрольного зрізу було встановлено, що показники рівнів сформованості текстотвірної компетентності майбутніх судноводіїв у курсантів ЕГ розподілено так: високий – 15,3% (було – 5,3%), достатній – 49,8% (було – 13,9%), задовільний – 27,8% (було – 39,7%), елементарний – 7,1% (було – 41,1%). Показники рівнів сформованості текстотвірної компетентності майбутніх судноводіїв у курсантів КГ розподілено так: високий – 6,1% (було – 4,7%), достатній – 18,9% (було – 14,6%), задовільний – 41,5% (було – 39,6), елементарний – 33,5% (було – 41,1%).

Оброблення експериментальних даних статистичними методами (емпіричне значення критерія Пірсона χ^2 більше за критичне) довело результативність проведеного педагогічного експерименту з імовірністю 95 %, що дає підстави стверджувати про дієвість розробленої методики формування текстотвірної компетентності майбутніх судноводіїв у процесі навчання української мови.

Висновки

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення і практичне розв’язання актуальної проблеми мовленнєвої підготовки курсантів морехідних коледжів. Теоретично обґрунтовано й експериментально перевірено методику формування текстотвірної компетентності майбутніх судноводіїв.

1. Опрацювання науково-методичної літератури дозволило теоретично обґрунтувати й визначити методологічні (компетентнісний, особистісно зорієнтований, діяльнісний, текстоцентричний підходи), психолінгвістичні й лінгводидактичні засади формування текстотвірної компетентності майбутніх судноводіїв, що полягають у визнанні курсанта суб’єктом процесу формування

компетентного фахівця, комунікативно активної та соціально мобільної особистості, яка вирізняється зорієнтованістю на вдосконалення мовленнєвих умінь для успішного розв'язання професійних завдань. Формування текстотвірної компетентності майбутніх судноводіїв здійснено з оперттям на загальнодидактичні, лінгводидактичні і специфічні принципи навчання (комунікативної спрямованості, ситуативності, домінантної ролі вправ, взаємозв'язаного розвитку різних видів мовленнєвої діяльності, навчання української мови на ґрунті знань про психологічні закономірності функціонування мови в комунікативному просторі, крос-культурного діалогізму).

2. Комплексний аналіз спеціальних джерел з обраної проблеми дослідження дав змогу простежити еволюцію таких базових дефініцій, як-от: «текст», «текстотворення», «текстотвірна діяльність», з'ясувати змістові їх характеристики, виявити множинну різновекторність теоретичних позицій науковців у їх тлумаченні, що почасти сприймаються як дискусійні.

Розкрито сутність феномену «текстотвірна компетентність майбутніх судноводіїв у процесі навчання української мови», який потлумачено як інтегровану здатність особистості, що є результатом здобування знань про текст в аспекті професійної комунікації, оволодіння вміннями й навичками текстосприймання й текстотворення, набуття досвіду міжособистісного й міжкультурного спілкування. Сформованість текстотвірної компетентності уможлиблює позитивне ставлення до реалізації текстотвірної діяльності, дає змогу критично оцінити її результат.

3. Визначено критерії і показники сформованості текстотвірної компетентності майбутніх судноводіїв: мотиваційний (наявність у курсантів мотивації до текстотвірної діяльності; усвідомлене ставлення до важливості володіння українською мовою, дотримання норм мовленнєвого етикету; бажання вдосконалити власну текстотвірну діяльність; мовна стійкість, здатність берегти й розвивати мовні традиції); когнітивний (знання одиниць тексту (абзаців, складного синтаксичного цілого), смислових категорій тексту (цілісність, завершеність, інформативність, членованість тощо); знання функційних типів, стилів і жанрів мовлення, особливостей побудови текстів різної жанрово-стильової належності; знання видів і засобів мовних зв'язків у тексті; уміння використовувати текстологічні знання під час текстотворення); діяльнісний (уміння визначати стиль і тип мовлення тексту, його тему й основну думку, аналізувати композицію тексту, способи зв'язку в ньому, використовувати засоби зв'язку речень у тексті, складати план, трансформувати тексти; аналізувати мовні засоби тексту: фонетико-орфоепічні, лексичні, морфемно-словотвірні, граматичні; уміння ініціювати комунікативну взаємодію, ефективно отримувати й передавати інформацію; уміння створювати монологічні й діалогічні висловлення в конкретній ситуації (усно і письмово), дотримуючись нормативності мовлення, реалізувати комунікативне завдання); креативний (уміння аргументовано й переконливо, логічно і послідовно формулювати думку; сформовані стилістичні та риторичні вміння, схильність до мовотворчості, застосування елементів мовної гри в текстотвірній діяльності; багатство словникового запасу; уміння

здійснювати адекватний добір мовно-виражальних засобів); рефлексійний (уміння аналізувати результати текстотвірної діяльності; уміння коригувати тексти відповідно до поставлених цілей).

Згідно з визначеними критеріями схарактеризовано рівні сформованості текстотвірної компетентності майбутніх судноводіїв (високий, достатній, задовільний та елементарний).

4. Розроблено й апробовано поетапну методику формування текстотвірної компетентності майбутніх судноводіїв у процесі навчання української мови, що ґрунтувалася на домінуванні текстоцентричного підходу, передбачала врахування принципів міждисциплінарної інтеграції, комунікативної мобільності, текстовідповідності, орієнтації на майбутню професію тощо та цілеспрямоване використання інформаційно-комунікаційних технологій, традиційних та інноваційних методів, прийомів і засобів навчання. Упродовж першого етапу експериментального навчання курсанти готували семантичні конспекти, виконували різні види вправ і завдань, зокрема аналітичні, репродуктивні і трансформаційні, склали вторинні тексти й твори-мініатюри, діалоги в аспекті професійної комунікації. Наскрізним завданням для самостійної роботи курсантів стало створення електронного мовного портфоліо. Під час другого етапу курсанти моделювали професійні ситуації, залучалися до дискусії, створювали підготовлені й експромтні виступи, виголошували доповіді, готували реферати і презентації, пов'язані з майбутньою фаховою діяльністю. Упродовж етапу курсанти працювали над розробленням телекомунікаційного проекту «Форум (або блог) для судноводіїв-початківців». Змістом третього етапу стало виконання вправ і завдань, що передбачали аналіз мовленнєвих ситуацій на предмет допущення в них комунікативних невдач, складених курсантами текстів, обговорення дискусійних фахових питань, захист створених курсантами телекомунікаційних проектів.

Порівняння рівнів сформованості текстотвірної компетентності майбутніх судноводіїв на констатувальному й контрольному етапах педагогічного експерименту засвідчило, що зросла кількість курсантів, які мали високий рівень, в ЕГ на 10%, у КГ на 1,4%; достатній рівень – в ЕГ на 35,9%, а в КГ – на 4,3%, показники задовільного рівня знизилися на 11,9% в ЕГ і на 1,9% у КГ, показники елементарного рівня в ЕГ знизилися на 34%, а в КГ на 7,6%. Статистичну значущість і не випадковість позитивних зрушень доведено застосуванням методу обчислення, а саме коефіцієнта Пірсона χ^2 -квадрат.

Однак проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів обраної проблеми. Подальшого розроблення потребують питання практичного застосування інформаційно-комунікаційних засобів навчання, формування полікультурної компетентності майбутніх судноводіїв у процесі навчання української мови.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Гульчук Т. М. Текстотворча компетентність як наукове поняття. *Електронне наукове фахове видання «Науковий вісник Донбасу»* № 4 (32), 2015. Режим доступу : [http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/2015/N4\(32\)/index.html](http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/2015/N4(32)/index.html); ([http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/2015/N4\(32\)/3.PDF](http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/2015/N4(32)/3.PDF)).
2. Гульчук Т. М. Зміст та організація процесу формування текстотвірної компетентності майбутніх судноводіїв. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського*. Одеса, 2018. Вип. № 1 (120). С. 35–42.
3. Гульчук Т. М. Робота із вторинними текстами як інструмент формування текстотвірної компетентності майбутніх судноводіїв. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського*. Одеса, 2018. Вип. № 4 (123). С. 24–28.
4. Gulchuk T. Principles of Developing Future Navigators' Text Formation Competency While Teaching the Ukrainian Language. *International Journal of Engineering and Technical Research (IJETR) ISSN: 2321-0869 (O) 2454-4698 (P) Volume-7, Issue-11, November 2017*. P. 57–59.
5. Gulchuk T. Language and Didactic Potential of Ukrainian for Specific Purposes Teaching forms in Developing Future Navigators' Text Formation Competency. *International Journal of Engineering Research & Science (IJOER) ISSN, [2395-6992] [Vol-3, Issue-11, December-2017]*. P. 04–08. Режим доступу : <https://ijoer.com/issue-detail/issue-december-2017>.
6. Gulchuk T. Methods of Developing Text Formation Competency of Prospective Navigators. *Norwegian Journal of development of the International Science ISSN 3453-9875 Vol. 3 № 7/2017 P. 52–55*. Режим доступу : http://www.njd-iscience.com/wp-content/uploads/2017/06/NJD_7_3.pdf.
7. Гульчук Т. М. Актуальні проблеми формування текстотвірної компетентності майбутніх судноводіїв. *Педагогічна наука і освіта*: Одеса, 2018. Вип. II. Ч. I. С. 17–20.

АНОТАЦІЯ

Гульчук Т. М. Формування текстотвірної компетентності майбутніх судноводіїв у процесі навчання української мови. На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.02 – теорія та методика навчання (українська мова). – Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», МОН України. – Одеса, 2019.

Дисертаційне дослідження присвячено проблемі формування текстотвірної компетентності майбутніх судноводіїв у процесі навчання української мови. У роботі уточнено сутність понять «текст», «текстотворення», «текстотвірна діяльність». Схарактеризовано текстотвірну компетентність як інтегровану здатність особистості, що є результатом здобування знань про текст в аспекті професійної комунікації, оволодіння

вміннями й навичками текстосприймання та текстотворення, набуття досвіду міжособистісного й міжкультурного спілкування.

Розроблено й апробовано поетапну методику формування текстотвірної компетентності майбутніх судноводіїв у процесі навчання української мови на засадах текстоцентричного підходу, з урахування принципів міждисциплінарної інтеграції, комунікативної мобільності, текстовідповідності, орієнтації на майбутню професію тощо, цілеспрямоване використання інформаційно-комунікаційних технологій, традиційних та інноваційних методів, прийомів і засобів навчання. Текстотвірна діяльність майбутніх судноводіїв охопила такі її складники: дотекстовий, під час якого відбувається моделювання тексту відповідно до типу, стилю й жанру й з урахуванням ситуації спілкування; власне текстовий, що передбачає продукування тексту; рефлексійний – переосмислення власних поглядів, думок, позицій або тверджень, висловлених у тексті відповідно до реакції слухачів або самооцінювання, формування особистісного ставлення до тексту; набуття курсантами досвіду текстотвірної діяльності відбувається завдяки використанню інформаційно-комунікаційних технологій навчання, інтерактивних методів й методу проєктів, що уможливають оптимізацію освітнього процесу.

Ключові слова: текстотвірна компетентність, текст, текстотвірна діяльність, майбутні судноводії, українська мова, процес навчання.

RESUME

Gulchuk T. M. Formation of the future navigators' text-creating competence in the process of learning the Ukrainian language. Manuscript.

The dissertation for the degree of a candidate degree of Pedagogical Sciences in the specialty 13.00.02 – Theory and Methods of Teaching (the Ukrainian language). – State institution “South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky”, Ministry of Education and Science of Ukraine. – Odesa, 2019.

The dissertation is devoted to the problem related to the formation of the future navigators' text-creating competence in the process of learning the Ukrainian language. The essence of the concepts “text”, “text-creating”, “text-creation activity” is clarified in the work. The text-creating competence is characterised as an integrated ability of the individual, which is the result of gaining knowledge about the text in the aspect of professional communication, mastering the skills and abilities of text-perception and text-creating, gaining experience in interpersonal and intercultural communication.

The criteria and indicators of the formation / proficiency of the future navigators' text-creating competence are determined: motivational (presence of cadets' motivation to the text-creating activity; a conscious attitude to the importance of mastering the Ukrainian language, observance of the norms of speech etiquette, the desire to improve their own text-creating activity; linguistic stability, the ability to preserve and develop linguistic traditions); cognitive (knowledge of the units of the

text (paragraphs, complex syntactic integrity (CSI)), semantic categories of the text (integrity, completeness, informativeness, segmentation, etc.); the knowledge of functional types, speech styles and genres, peculiarities of constructing texts of various genre-style orientation; the knowledge of types and means of text connectives; the ability to use textual knowledge during text-creating); activity-centred (the ability to determine the speech style and type of the text, its subject and main idea, to analyse the composition of the text, ways of connection in it, to use the connective means of sentences in the text, to draw up a plan, to transform texts; to analyse the language means of the text: phonetic and orthoepic, lexical, morpheme and word-building, grammatical ones; the skills to initiate communicative interaction, effectively receive and transmit information, the skills to create monological and dialogical expressions in a concrete situation (orally and in writing), adhering to linguistic norms; to realize communicative tasks); creative (the skills to formulate the opinion argumentatively and convincingly, logically and consistently; formed stylistic and rhetorical skills, the abilities to create speech texts, the use of the elements of the language game in the text-creating activities; the richness of vocabulary; the skills to carry out an adequate selection of the linguistic expressive means); reflexive (the skills to analyse the results of the text-creating activity, the skills to correct texts in accordance with the set goals).

According to the determined criteria, the proficiency levels of the future navigators' text-creating competence (high, sufficient, satisfactory and elementary) have been characterised.

The stage-by-stage methodology aimed at forming the future navigators' text-creating competence in the process of learning the Ukrainian language based on the textual-centred approach, taking into account the principles of interdisciplinary integration, communicative mobility, textual conformity, orientation towards the future profession, etc., the purposeful use of information and communication technologies, traditional and innovative methods, techniques and learning tools has been developed and tested.

The textual activity of the future navigators covered the following components: pre-text, during which the modelling of the text takes place according to the type, style and genre, taking into account the situation of communication; solely textual, which involves the text production; reflexive – rethinking of own views, thoughts, positions or statements expressed in the text in accordance with the listeners' reaction or self-evaluation, the formation of a personal attitude to the text; the cadets' acquisition of experience in the text-creating activities will be possible thanks to the use of the teaching information and communication technologies, interactive methods and the project method which makes it possible to optimize the educational process.

Key words: text-creating competence, text, text-creating activity, future navigators, the Ukrainian language, educational process.

Підписано до друку 25.03.2019.
Обсяг 0,9 друк. арк. Формат 60x88/16 Зам. № 2919/19.
Наклад 100 прим.

Надруковано у ФОП Бондаренко М.О.
м. Одеса, вул. В.Арнаутська, 60
т. +38 0482 35 79 76
info@aprel.od.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру вида ДК № 4684 від 13.02.2014 р.